MONITOR
Na R. P. 1773.
Nro: LXIV.
Dnia 11. Sierpnia.

O uszczęśliwieniu Polski. Rozdział VIII.

OCzywiście dowiodłszy, że Nauki y umieiętności dopomagaią do szczęścia powszechnego, należy teraz roztrząsnąć, ktora Nauka ma pierwszeństwo y w ktorey się trzeba naywięcey doskonalić. Wiemy że wszystkie są potrzebne y szczęśliwość przynoszą, lecz tu o to idzie, ktore naywięcey. Zważywszy trochy pomiarkować łatwo, że ta umieiętność, przez ktorą czystości sumnienia, szczerości obyczaiow nabywaią wszyscy, pożyteczznieyszą y szacownieyszą powinna być nad inne. Jest ona źrzo-

dłem nieſkończonego dobra, z iakiego każdy według ſwoiego ſtanu y godności, może ſię uczynić ſzczęśliwym na świecie, tym bardziey, że cel Jey zmierza nauczać tego, co prowadzi y co oddala od ſzczęścia; co mowię? Rzeczpoſpolita za pomocą Jey zdolna ieſt używać naymilſzey ſpokoyności, gdy wſzyſtko będzie w iedności y doſkonałey zgodzie, bo ieżeli każdy wypełnia przepiſane od niey uſtawy, tedy rozmaite urzędy y ſtany Państwa ſprawuią koncert miłego bardzo dźwięku. Przy dobrym zdrowiu y bez kłotni nie potrzeba ani Prawney ani Lekarſkiey Nauki, ale niemaſz nikogo żeby ſię obſzedł bez światła do umiarkowania obyczaiow, y tym to końcem ieſt ułożona Filozofia moralna, ktorey prawidła niechay zawſze zaſadzone będą na zdaniach Ewangeliy, zawieraiącey w ſobie wſzyſtko dobre y wprowadzaiącey ludzi w dobry rząd życia, czyniąc ich czułemi na to, co może w nieſzczęśliwość wprawić. Uwa-

Uważamy za zwyczay w troiſtych względach zbytki y ułomności ludzkie. Zowiemy *wykroczeniem* wſzyſtkie przedſięwzięcia mieſzaiące ſpokoyność powſzechną y porządek ſprawiedliwości, ktorą względem drugich zachować powinniśmy rownie iak drudzy względem Nas. Są to iakoby złe w ciele humory, ktore należy aby ſprawiedliwość poznawała y leczyła. Zowiemy *grzechami* wſzyſtkie ſprawy, ſłowa, myśli, y pragnienia przeciwne Prawu Boſkiemu, y ogałacaiące Nas z dziedzictwa przyobiecanego Jego dzieciom. Takowe wady ſą oſobliwſzą pobudką Xięży do mowienia o nich, to w Teologii moralney, to na Kazaniach, na ktorych wſzyſcy bywać mogą, y to ieſt naywygodnieyſza y naypewnieyſza droga do nauczenia proſtego ludu, iak ſię ma obchodzić w życiu. Nakoniec pod imieniem *wyſtępku* zawiera ſię to wſzyſtko co ieſt przeciwnego y mieſza porządek przyrodzony Człowieka, od rozumu

prze-

przepisany Jemu, ktory się wydaie naylepiey, przyrownywaiąc nierząd: Ten porządek zamyka w sobie to wszystko, cośmy powinni dla Boga, dla innych ludzi iako bliźnich naszych, y dla nas samych czynić. Do Filozofii moralney należy rozeznać go rownie iako to, co mu iest przeciwnego. Niektorzy przypisuią oney ieszcze *Politykę*, nie mowię o tey, ktora uczy wchodzić w porozumienia, spiski, y ktorey wyniosłość zapala ogień woienny, naywiększą karę Obywatelow; ale chcę przez nią tę rozumieć co przepisuie prawidła dobrego Rządu. Na ostatek mowią, że od Filozofiy moralney zawisła umieiętność nazwana *Ekonomiczna* czyli Gospodarska, ktora Człowieka uczy dobrze Dom swoy y Dzieci rozporządzać. To iednak pewna, że iest źrzodłem w ktorym szukać należy początkow tey sprawiedliwości, ktorą zalecaią tak mocno wyuczeni Prawa.

Była

Była by rzecz wstydliwa wielce dla mądrych, wiele wiadomości zebrać, à zaniedbać Filozofii moralney, ktora iest naypotrzebnieysza. Jeden się uczy Prawa, drugi Lekarskiey sztuki, dla samego tylko pożytku, inny dla zyskania cokolwiek przynaymniey, przykłada się do Litteratury, Krasomostwa, Filozofii przyrodzoney, do Matematyki, à nikt nie upatruie żadney korzyści w poznaniu swoich występkow, namiętności y siebie samego, oraz ugruntowaniu się w uczciwości, umiarkowaniu, obyczayności, ktore przymioty mieć w sobie należy chcąc się pokazać godnym na świecie, wsławić się mądrym Człowiekiem, y zniewalaiącym do miłości wszystkich. Jeżeli kto niema kogo coby go ostrzegł w błędach, niech się przynaymniey uda do Xiążek, à te mu odkryią prawdę bez zawstydzenia żadnego, dadzą mu razem poznać zuchwałość, pychę, zazdrość, nieobyczayność, nieszczerość, szpetność obmowisk, chciwość y zbytnie Jego łakomstwo.

Chociaż zdrowy rozsądek y dobra wola złączone z obcowaniem między uczciwemi ludzmi, mogą Człowieka zewnętrznie y wewnętrznie wydoskonalić iak Filozofia moralna, trafia się iednak że to się rzadko nadaie. Sposob iest naypewnieyszy, miarkować nasze skłonności sprawy y obyczaie, iednym słowem uczyć się Książek, ktore piszą naylepiey o gruntowney Filozofii moralney, nie zapominaiąc przytym Religii. Bibliotheca Filozofii moralney, bardzo mało dawnych, à nie wiele teraźnieyszych zamyka Kiążek. Znayduią się rzeczy dość piękne w Senece, Epiktecie, y Plutarchu, należy wybrać dobre, à złe w zdaniach Stoikow poprawić przez Prawidła nauki Chrześciańskiey obyczayney. Pisma

ſma Aryſtotelesa y Cycerona w tey materyi ſą bardzo ſzacowne, ale nie doſtateczne, trzeba ſię udać do teraźnieyſzych, ktorzy lepiey na części rozebrali śrzodki, ſkłonności y namiętności człowieka, tak w naymnieyſzych rzeczach y okolicznościach życia naſzego, iako też y w naywiękſzych.

Poznawſzy potrzebę zdrowey Filozofii moralney dla uſzczęśliwienia powſzechnego całego Państwa, należy roztrząſnąć także dwie umiejętności ktore tyleż ſą użyteczne, ieſt to Nauka Prawa, y Lekarſka. Sprzeczano ſię wieku przeſzłego o to, ktora ma mieć pierwſzeńſtwo, lecz to daremna utrata czaſu.

Nauka Prawa utrzymuie w ſzczegulności ſprawiedliwość między Obywatelami, à Lekarſka utrzymuie zdrowie, bez ktorego wſzyſtko ieſt niczym, albo tez przywraca go kiedyśmy ſtracili, dla tego obydwie ſą rownie potrzebne. Ale ten ktory niema ſprawy, à zachorowawſzy ozdrowieie za pomocą lekarſtwa, przekładać będzie Naukę Lekarſką, ten zaś ktory zdrow będąc ma walną ſprawę, da pierwſze mieyſce Prawney. Zobaczmy teraz potrzebę Nauki prawney. W tymże czaſie iak *Moie y Twoie* na świat weſzły, przyprowadziły natychmiaſt z ſobą, zazdrość nieſprawiedliwość, łupieſtwo, kłotni bez miary, y tyſiączne inne zarazy, ktore cały świat poznaie dobrze, y żaden kray od nich wyłączonym nie ieſt, à z tąd wynikneła potrzeba uſtanowienia Praw, dla ubeſpieczenia Obywatelow y utrzymania ich w ſpokoynym zażywaniu dobr ſwoich. Nażywa ſię *Nauką prawną* tak wiadomość tych Praw, ktore ſię gruntuią na Prawie przyrodzonym y Narodow, iako też tych ktore

były

były napiſane y ogłoſzone u nas przez Konſtitucye à gdzie indziey przez uſtawy Juſtyniana Ceſarza y te co ſłużą rozmaitym Kroleſtwom y miaſtom. Tym ktorzy ie napiſali y ogłoſili, zdawało ſię pewnie że podaią naypewnieyſze prawidła ſprawiedliwości, takie ſą w ſamey rzeczy wszyſtkie prawie rozporządzenia w Digeſtach y zbiorze praw tegoż ſamego Ceſarza. Jednakże wiele Narodow ſądziło za rzecz przyzwoitſzą, obmyślić inne uſtawy, to ieſt rozmaite uſtanowić Prawa, wedle mnogości ludzkich ſpraw y okoliczności poſpolitych oſob. Nie maſz Rzeczypoſpolitey ani Kroleſtwa, gdzieby ſprawiedliwość niebyła potrzebną, y gdzieby nie wyznaczono oſob do ſprawowania oney. Bez niey y iey namieſtnikow, Swiat takim iaki ieſt w ſobie zawſze y będzie, ſtałby ſię przepaścią nieprawości, kłotni zaboyſtwa, y nierządow; gdyby nie było Sędziow do ukarania złoczyńcow, kożdy by chciał ſam ſobie czynić ſprawiedliwość, à częſtoby ſame tylko nieſprawiedliwości były pełnione, dla tego uznano potrzebę obrania ludzi mądrych, bogoboynych, maiących doświadczoną wiadomość Prawa, albo przynaymniey takich, iakiemi bydź powinni, y oraz przyozdobienia ich powagą y mocą tłumaczenia Praw, wyłuſzczaiąc iſtotę y ſtanowiąc co by im ſię zdało ſłuſznego w ſprawach potoczných y głownych. Kiedy ta ſprawiedliwość ieſt dobrze ſprawowana, to przedziwnie do ſzczęścia powſzechnego pomaga. Uważać należy że ſprawiedliwość ieſt cnotą, ktorey iaſność wydaie ſię wewnętrznie, tym więcey im bardziey wielka Xięga rozumu otwiera ſię przed oczami umyſłu, albo przynaymniey w Xięgach, gdzie te Prawa ſą zapiſane. Prawda ieſt

ieſt, że bez udania ſię do Xiążek, rozum ludzki znayduie w ſobie ſamym wiele wyobrażenia ſprawiedliwych y nieſłuſznych rzeczy, ktore z uwag docieka, miarkuiąc co potrzeba dla zachowania ſpołeczności, bądź one ciągnie z tego co chcemy ażeby drudzy dla nas czynili, bądź tez z poſtępowania iednych względem drugich, ato ieſt tym łatwiey dla tego, że cnota nie wydaie ſię nigdy tak dobrze iak w ten czas kiedy ieſt w porownaniu z nierządem. Zdaie ſię że nayprzod z przyrodzenia uczemy ſię tego pięknego porządku, ktory nam pierwſze przepiſuie uſtawy, à przynaymniey za pomocą naſzych głębokich myśli y mocy naſzego rozumu, uznaiemy go w iſtocie ſamey. Zawiera on w ſobie iak wſzyſtkie ſprawy ludzkie tak y rzeczy materyalne, y pokazuie nam czyli ten albo ow uczynek ieſt czyli nie ieſt, należyty y umiarkowany. Jednym ſłowem on rzeczom należącym do człowieka nadaie nazwiſka, iż to rzecz ſprawiedliwa, uczciwa, zdobiąca powinność, y inne tym podobne. Ludzie rozumni, y wiecey maiący doświadczenia na świecie, potrafią lepiey dociekać tey materyi, niżeli proſci y bez żadnego oświecenia. Prawda ieſt, że ſami nawet Proſtacy ſzczerze mowiąc, maią doſyć światła do oſądzenia w wielu okolicznościach, że ta rzecz ieſt ſprawiedliwa y przyzwoita, à inna nieſłuſzna y ſzkodliwa, ale iako nie ſkonczona ieſt liczba ſpraw ludzkich, ktore okoliczności rozmaitość bardzo trudnemi do rozeznania czyni, tak że z iedney ſtrony ſprawiedliwość à z drugiey nie ſprawiedliwość ſię pokazuie, muſieli Krolowie y Panuiący dla cywilnego Rządu ułożyć Prawa wymieniaiące, co w wielu przygodach czynić albo nie czynić należy.

Reſzta w naſtępuiącym Monitorze.